

Pregledni rad

UDK 811.163.4(497.16)

Adnan ČIRGIĆ (Cetinje)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost

adnan.cirgic@fcjk.me

CRNOGORSKI JEZIČKI STANDARD U ANALIZI MILORADA PUPOVCA

Autor ovoga priloga analizira stavove Milorada Pupovca objavljene u članku „Vernakulari država i diskursi nacija: rasprava povodom knjige Rajke Glušice *Crnogorski jezik i nacionalizam*“ (*Tragovi*, Zagreb, god. 5, br. 2, 2022, str. 175–221). Riječ je o članku u kojemu se raspravlja o procesu crnogorske jezičke standardizacije koja se nastoji prikazati kao plod nacionalističke državne politike.

Ključne riječi: *Milorad Pupovac, crnogorski jezik, standardizacija*

Krajem 2022. godine u zagrebačkome je časopisu *Tragovi* objavljen opsežan članak Milorada Pupovca „Vernakulari država i diskursi nacija: rasprava povodom knjige Rajke Glušice *Crnogorski jezik i nacionalizam*“.¹ Riječ je članku od gotovo pedeset stranica, pri čemu su dvije trećine rada posvećene prikazivanju crnogorske jezičke standardizacije kao nacionalističkoga procesa koji je bio motivisan izvannaučnim razlozima i koji se temeljio na stavovima i metodima bez naučnoga pokrića.

Prvi dio članka (175–177) predstavlja kratak teorijski uvod u temu. Drugi dio (178–179) „Od narodnog jezika do vernakulara države“ uglavnom donosi autorov stav prema standardnome jeziku te njegov stav o srpskohrvatskome jeziku. Tu saznajemo da autor standardni jezik, pa tako i srpskohrvatski jezik smatra jezikom „narodne emancipacije“. Treći je dio knjige naslovljen „Četiri knjige kritičke lingvistike“ (180–181), za koje veli da im je „zajednička kritika jezičnog nacionalizma“ te osporavanje izjednačavanja jezika i nacije, kritika uvođenja jezičkih razlika te uspostavljanje jezičkih granica „s pomoću jezične purifikacije, arhaizacije, dijalektalizacije ili neologizacije na leksičkom planu ili forsiranje razlika u tvorbi riječi, sintaktičkim konstrukci-

¹ Milorad Pupovac, „Vernakulari država i diskursi nacija: rasprava povodom knjige Rajke Glušice *Crnogorski jezik i nacionalizam*“, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, god. 5, br. 2, Zagreb, 2022, str. 175–221.

jama, ili određivanjem statusa pisma, ili proširenjem broja fonema i grafema“ (180–181). Sljedeća tri naslova otkrivaju nam tri autora i naslove njihovih knjiga. To su „Govor nacije Dubravka Škiljana“ (181–183), „Jezik i nacionalizam Snježane Kordić“ (183–185), „Govorite li zajednički? Ranka Bugarskog“ (185–186). No za razliku od ta tri autora, koja su dobila po jedno kratko poglavlje, poglavlje kojim počinje osvrt na crnogorski jezički nacionalizam ne nosi ime ni po autorki (Rajka Glušica) ni po knjizi (Crnogorski jezik i nacionalizam). Niti je autorov osvrt na crnogorsku jezičku standardizaciju stao u jedno poglavlje. Toj standardizaciji, odnosno „nacionalizmu“ kojim je ona obilježena, Pupovac je posvetio ova poglavlja: „Revernakularizacija umjesto restandardizacije“ (186–190), „Imenovanje i status“ (190–192), „Savjet i ministar ili ministar i Savjet“ (192–193), „Institut i fakultet“ (193), „Pravopis i Ekspertna grupa“ (194–199), „Gramatika“ (199–203), „Crnogorski jezik“ (203–209), „Tko upravlja, a tko bi zapravo trebalo da upravlja ustanovom javnog jezika“ (209–213). Posljednje je poglavlje „Na kraju tri napomene za mogući početak“ (214–218). Članak autor završava napomenom: „Kako je u ovom tekstu projekt jezične standardizacije u Crnoj Gori, onako kako je prikazan i analiziran u knjizi Rajke Glušice *Crnogorski jezik i nacionalizam*, korišten kao dominirajući primjer (istakao A. Č.) slučajeva konstituiranja vernakulara države i diskursa nacije, dužan sam posebno istaći da bi bilo nepravedno i suprotno nastojanju ovog autora da se stekne dojam da je to ekskluzivno svojstvo opisanog crnogorskog projekta“ (218). Ne dovodeći u sumnju citirani autorov stav, primijetićemo da se od ukupno četrnaest naslova članka čak osam odnosi isključivo na situaciju u Crnoj Gori, odnosno na to kako je ona prikazana i analizirana u knjizi Rajke Glušice, što i sam autor priznaje. No teško se oteti utisku da Pupovac ni na jednome mjestu ne uzima u obzir da bi situacija u Crnoj Gori mogla biti i drugačija od one kakvom je opisuje Glušica. Što se pak crnogorski jezik pominje u svega jednom od ukupno osam naslova koji se na njega odnose, mora da su razlozi stilske prirode. Ipak, možda je stil trebalo žrtvovati u korist nedvosmislenosti naslova jer onako kako su dati mogli bi upućivati na opštelingvističku problematiku a ne na uskocrnogorsku.

Članak Milorada Pupovca o kojemu je riječ donosi krupnu novinu u pogledu naučne metodologije. Autor, naime, donosi sudove i ocjene o knjigama u koje nije imao direktan uvid i o procesima o kojima se obavještava na osnovu stavova jedne (od dvije) suprotstavljene strane. Da je o tim procesima zauzeo jasan stav, pokazuje već u sažetku koji prethodi tekstu: „Autor smatra da je u toj praksi (revernakularizacije – A. Č.) metajezičnost otuđena od jezične zajednice, da pretvara jezik u vernakular države i diskurs nacije i da uzrokuje raskol, diglosiju unutar (crnogorske) jezične zajednice. Autor takođe smatra

da je takva praksa anakrona i da je posve suprotna suvremenim procesima vernakularizacije koji se razvijaju pod utjecajem digitalnih komunikacijskih tehnologija i kompjutorski medijalizirane komunikacije“ (175). Kako pak crnogorski jezički standard negativno utiče na digitalne komunikacijske tehnologije i kompjutorski medijaliziranu komunikaciju autor je zaboravio objasniti u nastavku teksta. No budući da je na kraju članka objasnio da ovako opsežan negativni osvrt na crnogorski standardni jezik obavezuje nastavak istraživanja date teme „na primjerima drugih projekata standardnog jezika na posthrvatskosrpskom jezičnom prostoru“ (218), za nadati se da će u narednome članku potkrijepiti i tu konstataciju iz sažetka.

Prije no prijedemo na dio koji se odnosi isključivo na Crnu Goru, osvrnućemo se kratko na nekoliko detalja iz poglavlja koja tome dijelu prethode – onoliko koliko se ta poglavlja dotiču Crne Gore. Govoreći o srpskohrvatskome jeziku kao jeziku emancipacije, Pupovac veli da se taj jezik „na tom dugom putu stabilizirao kao standardni jezik s dvije, a potom s četiri svoje standardne varijante“ (178). Na osnovu onoga što nam je poznato i dostupno, srpskohrvatski jezik imao je dvije varijante – istočnu i zapadnu, ekavsku i ijekavsku, srpsku i hrvatsku. Uostalom, taj je jezik standardizovan na osnovu Novosadskoga dogovora iz 1954. A njegovu normu dogovorili su Srbi i Hrvati, tj. predstavnici Srba i Hrvata, odnosno Matice srpske i Matice hrvatske. Ukoliko Pupovac barata saznanjem da je postojala i crnogorska jezička varijanta, za montenegristiku bi značajno bilo da saopšti da je ta varijanta standardizovana, ko je bio zadužen za tu standardizaciju i kojim je normativnim djelima ona predstavljena. Do tada možemo reći da nam nije ponudio razloge kojima bi nas razuvjerio da Novosadski dogovor nije odraz jezičkoga unitarizma (184) u Jugoslaviji. Kao i svaki standardni jezik, i srpskohrvatski je jezik nastao na osnovu dogovora, a srpskohrvatska jezička politika bila je odraz ukupne državne politike. Da je tako, neka posvjedoči Pravopis srpskohrvatskoga jezika², tj. Zaključci Novosadskoga dogovora. U prvoj tački kaže se: „Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim.“ Dakle, taj je jezik imao dva izgovora i razvio se oko dva centra – Beograda i Zagreba. Koliko je nauci poznato, književni jezik Crnogoraca nije se razvijao ni oko Beograda ni oko Zagreba. U sedmoj tački kaže se da će nacrt pravopisa izraditi „sporazumno komisija srpskih i hrvatskih stručnjaka“. A u predgovoru Pravopisa: „Nauka o jeziku utvrdila je još u 19. stoleću da je narodni jezik Srba i Hrvata

² *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska – Matica hrvatska, Novi Sad – Zagreb, 1960, str. 7–8.

jedan jezik...” Ubijedjeni smo da izostanak pomena Crnogoraca u prethodnoj rečenici nije uslovljen stavom da i njihov jezik nije *jedan* s jezikom Srba i Hrvata. Izostanak njihova pomena skopčan je upravo s unitarizacijom i nepri- stajanjem Beograda na bilo koji vid crnogorske kulturne posebnosti, osobito jezičke. A da nije samo Pravopis crnogorskoga jezika onaj iza kojega je stala državna vlast, neka pokaže način na koji su obavezujući postali Zaključci Novosadskoga dogovora. U zaključnoj, desetoj tački kaže se: „Ove zaključke Matica srpska će dostaviti Saveznom izvršnom veću i izvršnim većima: NR Srbije, NR Hrvatske, NR Bosne i Hercegovine i NR Crne Gore, univerzitetima u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu, akademijama u Zagrebu i Beogradu i Matici hrvatskoj u Zagrebu, te će ih objaviti u dnevnim listovima i časopisima.“ Crnogorski standardni jezik tretiran je u Crnoj Gori kao političko pitanje, tu je Pupovac u pravu. Mi bismo dodali samo – u istoj mjeri u kojoj je to i srpskohrvatski u Jugoslaviji.

Govoreći o „posljedicama administrativnoga rastakanja srpskohrvatskog jezika“, tj. prepričavajući Bugarskoga, Pupovac kao uzgred spominje lingvističko stigmatiziranje „tzv. srbizama“ (185) i „nepriznavanje ćirilice“ – oboje u Crnoj Gori. Nije nam poznato na stigmatiziranje kojih srbizama Pupovac misli budući da tu tvrdnju (kao uostalom ni mnoge druge) ne potkrepljuje primjerima niti upućuje na literaturu. Međutim, Pupovčev stav o nepriznavanju ćirilice u Crnoj Gori svjedoči o njegovoj izuzetno lošoj upućenosti u crnogorske prilike. Ćirilica ne samo da nije nepriznata u Crnoj Gori već je Ustavom Crne Gore (čl. 13, st. 2) definisana kao jedno od dva ravnopravna pisma: „Ćirilčno i latinično pismo su ravnopravni.“ Osim što je i u Ustavu pomenuta na prvome mjestu, ćirilica je prvo pismo u crnogorskim osnovnim školama. Tim pismom (kao i latiničnim) štampani su crnogorski udžbenici, a službeni Pravopis crnogorskoga jezika (2010) objavljen je i na ćirilici i na latinici.

Pristupajući srpskohrvatskome jeziku kao da je *lingua sacra*, Pupovac veli: „U posljednje dvije decenije na jeziku kojim govorimo i pišemo napisane su i objavljene četiri značajne knjige koje možemo uvrstiti u korpus *kritičke lingvistike*.³ Preciznije, možemo ih svrstati u kritiku *jezičnih režima* uspostavljenih na području jezika koji je prvi ili materinji jezik Crnogoraca, Bošnjaka, Hrvata i Srba i koji je službeni, državni jezik Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije s etnonacionalnim imenovanjem i sa vlastitim institucijama“ (180). Dvadeset je godina dakle Milorad Pupovac čekao da se i u Crnoj Gori pojavi takva knjiga, pa da o njima skupno progovori s posebnim osvrtom na Crnu Goru. Tome osvrtu na situaciju u Crnoj Gori posvetićemo ostatak ovoga osvrta na osvrt.

³ Riječ je o pomenutim četirma knjigama D. Škiljana, S. Kordić, R. Bugarskoga i R. Glušice.

„Knjiga Rajke Glušica *Crnogorski jezik i nacionalizam* od ostale tri knjige razlikuje se ne samo po tome što joj je glavna tema to kako se oblikovao crnogorski jezik u posljednjih nepunih 15 godina, već u prvom redu po tome što je autorica bila sudionica tog procesa oblikovanja i ujedno njegova oštra oponentica“, ističe Milorad Pupovac. No od objektivna naučnika koji se prihvati posla kojega se Pupovac prihvatio moralo bi se očekivati da u obzir uzme i javno dostupne podatke o autorici i njezinoj knjizi.⁴ Da je to učinio, Pupovac bi znao da je riječ o knjizi koja je nastala kao kompilacija tekstova pisanih mahom za propagandne potrebe u cilju predstavljanja crnogorske jezičke standardizacije kao nacionalističke akcije u kojoj je ta autorica žrtvovana zbog stava, a ne zbog toga što nije uspjela završiti preuzete poslove u tome procesu⁵. Znao bi da je riječ o autorici koja ni nakon punih četrnaest godina od osnivanja Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika nije objavila svoju verziju Pravopisa – iako više ne postoje razlozi političke nepodobnosti kojima je donedavno pravdala neobjavljivanje rukopisa svoga Pravopisa jer potonje dvije godine Glušica u ime Vlade Crne Gore obnaša funkciju predsjednice Upravnoga odbora jedinoga državnog univerziteta u Crnoj Gori. Da je Pupovac s malo više ozbiljnosti pristupio temi koju obrađuje, ne bi se o navodnome crnogorskom nacionalizmu obavještavao posredno, preko knjige

⁴ Adnan Čirgić, „Rekvijem za 'XX vek' (Rajka Glušica, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, XX vek, Beograd, 2020)“, *Lingua Montenegrina*, god. XIII/2, br. 26, Cetinje, 2020, str. 501–514; Milorad Nikčević, „Knjiga Crnogorski jezik i nacionalizam – Ogledni primjer kulture pljuvanja – I dio“, portal Antena M, dostupno na: <https://www.antenam.net/kultura/166329-knjiga-crno-gorski-jezik-i-nacionalizam-ogledni-primjer-kulture-pljuvanja-i-dio> (pristupljeno: 20. decembra 2022); Milorad Nikčević, „Knjiga Crnogorski jezik i nacionalizam – Ogledni primjer kulture pljuvanja – I dio“, portal Antena M, dostupno na: <https://www.antenam.net/kultura/166329-knjiga-crno-gorski-jezik-i-nacionalizam-ogledni-primjer-kulture-pljuvanja-i-dio> (pristupljeno: 20. decembra 2022); Novica Vujović, „Crnogorskoj nauci antidoprinos – prikaz knjige: *Crnogorski jezik i nacionalizam*“, *Montenegrin Journal for Social Sciences*, br. 4, Centar za geopolitiku, Nikšić, 2020, str. 199–210; Aleksandar Radoman, „Knjiga iz minuloga v(ij)eka“, *Ars*, god. 36, br. ¾, Cetinje, 2020, str. 163–170; Adnan Čirgić, „Jezički unitarizam u novome ruhu (Rajka Glušica, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2020)“, *Croatica et Slavica Iadertina*, XVII/1, Zadar, 2021, str. 426–429; Jelena Šušanj, „Standardni jezik kao poprište manipulacija – prilog jednoj polemici“, *Cetinjski filološki dani III: zbornik radova s međunarodnoga naučnog simpozijuma održanog na Cetinju 2. i 3. septembra 2021*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost & KU Department of Slavic and Eurasian Languages & Literatures, Cetinje, 2022, str. 477–510; Jelena Šušanj, „O zloupotrebama naučnoga diskursa u kritici crnogorske jezičke standardizacije“, *Milorad Nikčević: život i djelo: Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa održanog na Cetinju 8. maja 2022*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2022, str. 185–199.

⁵ Videti više u: Adnan Čirgić, „Povodom standardizacije crnogorskog jezika“, *Matica*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010, str. 7–48.

čija je autorica 2016. godine bila na čelu projekta *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika*⁶ Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, koji je zbog nacionalističkih i šovinističkih stavova te promocije fašizma zabranjen u Skupštini Crne Gore kao najvišem zakonodavnom domu u državi. Uostalom, morao se Milorad Pupovac zapitati kako to da u knjizi o crnogorskome jeziku i nacionalizmu na svega 17 strana autorica pominje srpski nacionalizam koji predstavlja realnu prijetnju za crnogorsko društvo,⁷ a o crnogorskome nacionalizmu govori na preostalih 220 strana. Da je tome poslu pristupio ozbiljno, ne bi zapisao da je pomenutu knjigu uzeo „kao pouzdan dokumentacijski i kao kritičko-analitički predložak za korak dalje u teorijsko-kritičkom sagledavanju učinaka *sociolingvističkog inženjeringa jezične restandardizacije*, koja vodi *revernakularizaciji*“ (186). Koliko je pak taj predložak dokumentacijski i pouzdan, videćemo u nastavku teksta.

„Proces revernakularizacije u crnogorskome slučaju, naravno, nije originalan jer u velikoj mjeri kopira model koji se razvija ili se pokušavao razvijati u Hrvatskoj. Taj model obuhvaća gotovo sve komponente konstrukcije novog etnojezičnog identiteta koji će biti što udaljeniji od ostalih južnoslavenskih naroda i njihovih jezika, a u prvom redu od srpskog. Stoga on obuhvaća i drugačiju etnogenezu, drugačiju lingvogenezu, drugačije imenovanje jezika, njegovu drugačiju standardnu osnovu i neizbježan zahtjev za emancipacijom od srpske jezične dominacije“ (187). Dalje autor citira stav Vojislava P. Nikčevića iz 1993. godine o crnogorskoj ijekavici kao pojavi donešenoj seobama iz Polablja kako bi potkrijepio svoju tezu o konstrukciji novoga etnojezičkoga identiteta kroz proces crnogorske jezičke standardizacije. Takav se postupak već ne može tumačiti kao nekritičko povodenje za Glušicom jer Pupovac nastoji Nikčevićeve teze o doseljavanju Crnogoraca iz Polablja predstaviti kao zvaničan stav u procesu crnogorske standardizacije. Da bi potvrdio taj svoj stav, valjalo bi da reče koji ga to zvanični dokument ili crnogorski standardnojezički priručnik potvrđuje? Je li taj stav prisutan u Pravopisu ili Gramatici crnogorskoga jezika? Je li taj stav objavljen kroz djelatnost Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika ili je riječ o pretpostavci filologa (V. P. Nikčevića) koji i nije bio član Savjeta?

Nakon što je ciljanim citiranjem nepotvrđenih pretpostavki Vojislava P. Nikčevića o doseljenu Crnogoraca iz Polablja te citiranjem njegova zahtjeva: „Piši kao što dobri pisci pišu!“, misleći pritom na pisce iz XIX vijeka – Pu-

⁶ *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika*, knjiga I, A–V, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2016.

⁷ Uostalom, koliko se Glušica istinski bavila srpskim nacionalizmom u knjizi o kojoj je riječ vidi se i po tome što je i sam Pupovac zaboravio spomenuti taj dio. Ni on se na njega ne osvrće.

povac Nikčevićeve stavove prikazao kao anahrone i neutemeljene, u isti kontekst, vješto se koristeći manipulacijskim strategijama, smješta i autora ovoga priloga: „Nikčevićev nasljednik Adnan Čirgić, međutim, obrazlaže zašto to ipak mora biti tako (tj. zašto se mora standardizovati jezik pisaca XIX vijeka – A. Č.): ...jezik suvremene književnosti, zbog toga što je prilagođen srpskom standardu, ne može biti model za standardizaciju jer ne odražava realno stanje jezika u Crnoj Gori. U posljednjih 150 godina planski je rađeno na otuđenju crnogorskog jezika i njegovoj asimilaciji u pravcu srpskoga, a jezik naše suvremene književnosti je produkt upravo tih procesa. Zato je uzus (živi narodni jezik), a ne jezik savremene književnosti, model za buduću standardizaciju (Čirgić 2007: 183) Što pod 'živim narodnim jezikom' misli Čirgić? Jezik književnika koje navodi Nikčević kojim govore 'najstarije generacije *našijeh neobrazovanih suradnika sa sela* (kurziv R. G.) koja se još uvijek nije otuđila od izvornog crnogorskog jezika' (Nikčević 1993: 10)? Ukoliko je to doista tako, onda se oni ne vode motivima standardologa već dijalektologa čiji je nekadašnji ideal bio da se nađe starija ženska (muška se češće kreće izvan granica svoje osnovne jezične zajednice) osoba koja ima sve zube (da bi artikulacija svih glasova bila što je moguće bolje izvedena) i koja se nije micala iz sela niti je bila u dodiru sa strancima, jer ona čuva što je moguće autentičnija svojstva nekog dijalekta/jezika. Takav ideal odavno nije ni lingvistički. Ni u dijalektologiji, ni u antropologiji, a kamoli u suvremenoj lingvističkoj teoriji poput teorije Noama Chomskog koja polazi od 'idealnog govornika slušaoca' koji nema ni godine ni spol, a ni zube, a čija jezična kompetencija nije ni spacijalna ni temporalna već univerzalna, takav ideal koji zagovara Nikčević više ne postoji. Ukoliko bi se stvarno mislilo na tu i takvu vrstu narodnog jezika, a ne na to što bi danas narodni jezik mogao biti, onda je to najbolji put prema diglosiji u crnogorskom jeziku: proglašavanje crnogorskim jezikom jednog njegova historijskog oblika nasuprot njegovu aktualnom obliku“ (188–189).

Ovaj poduži citat reprezentativan je da pokaže metode kojima se Pupovac služi da bi dokazao da je crnogorska jezička standardizacija anahrona i nacionalistička. Nakon što je Vojislava P. Nikčevića predstavio preko njegova stava o polapsko-crnogorskim jezičkim i etničkim vezama, nadovezao je na tu sliku sliku njegova „nasljednika“ čije anahrone stavove (koje pritom ne citira, nego domišlja) Pupovac suprotstavlja naučnome autoritetu Noama Čomskog. Pupovac ne citira Čirgićeve stavove koji su iznijeti u procesu standardizacije – bilo u zvaničnim dokumentima bilo u polemici koja je podugo trajala. No i to što citira ne opovrgava nikakvim argumentima. Ukoliko Pupovac smatra da je Čirgićev stav iz 2007. godine o tome da jezik savremene crnogorske književnosti ne može biti polazište za standardizaciju jer ne odražava stanje u crnogorskom jeziku sporan, bilo bi za očekivati da taj stav argumentima

ospori. Ukoliko takođe smatra spornim stav o asimilaciji crnogorskoga jezika u pravcu srpskoga, bilo bi za očekivati da mu suprotstavi argumente. Bilo bi to za očekivati u naučnome štivu. No u propagandnome štivu svrsishodniji su Pupovčevi metodi. Umjesto argumentovana odgovora Pupovac u priču uvodi Čomskoga, najstarije generacije neobrazovanih seljaka, žene koje nijesu mrdale iz svoga sela niti kad ugledale stranca, zube a najposlije i diglosiju – kako bi diskreditovao onoga o kome piše. Ukoliko je Pupovac htio reći koje su stvarne namjere Čirgića u procesu standardizacije, umjesto domišljanja i retoričke zapitanosti mogao je citirati Pravopisna načela, koja su mu – kako se to vidi iz daljega teksta – bila poznata. U njima bi, već u prvome načelu, saznao da je model za crnogorsku standardnojezičku normu zajednički, opšti jezički sloj koji pripada svim crnogorskim građanima (štokavcima). U njima bi takođe našao da se „neće sprovoditi jezička arhaizacija, niti se njime mogu normirati lokalizmi, dijalektizmi i provincijalizmi koji su izvan opšte savremene upotrebe u Crnoj Gori“ te potonje načelo: „U svemu ostalome, osim ako drukčije ne nalaže savremena crnogorska jezička praksa, neće se odstupati od *Pravopisa srpskohrvatskoga književnog jezika* (MS – MH, 1960), koji je do sada bio u upotrebi u Crnoj Gori“.⁸ Umjesto analize standardoloških rješenja kojom bi potvrdio svoje stavove, Pupovac pribjegava demagogiji: „Dakle, kako je standardni jezik koji je nastao na osnovi 'crnogorsko-hercegovačke govorne i pisane riječi' mogao biti sredstvo asimilacije crnogorskog jezika?“ Na to bi pitanje ipak trebao odgovoriti Pupovac. Neka mu kao pomagalo posluži Pravopis srpskohrvatskoga jezika. Naći će tu recimo, u Rječniku, str. 276, „đe, ne nego gdje“ ili „đevojka, ne nego djevojka“, ali će zato riječi poput didija, đezapluk, đeisija i slične biti navedene kao neobilježene riječi, bez napomene „ne“. Hoće li mu takve riječi zasmetati kao što mu je zasmetao *cukar* (201) u Gramatici crnogorskoga jezika?

Analizirajući imenovanje službenoga jezika u Crnoj Gori u doba jugoslovenskoga državnog zajedništva, Pupovac navodi kako je 1992. godine Ustavom Crne Gore za službeni proglašen srpski jezik ijekavskoga izgovora. „Zagovornici promjene ovakvog imenovanja bili su Crnogorski PEN centar i grupa književnika i javnih ličnosti koja se deklarirala da govore crnogorskim jezikom (među njima i vodeći ljudi državne politike)“ (190). I površno upućeni u društvenoistorijska kretanja u Crnoj Gori nakon raspada Jugoslavije znaju da su u doba kad su se zagovornici crnogorskoga jezika okupljali oko Crnogorskoga PEN centra „vodeći ljudi državne politike“ bili upravo oni koji su u Ustavu službenim jezikom proglasili srpski. Bilo je to vrijeme kad su

⁸ Adnan Čirgić, „Jezička politika u Crnoj Gori od Njegoša do naših dana“, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost & Matica crnogorska, Podgorica, 2011, str. 193.

„vodeći ljudi državne politike“ imali marionetsku ulogu u politici Slobodana Miloševića. Ta politika, nije potrebno dokazivati, nije radila na proglašenju crnogorskoga jezika standardnim. Naprotiv. Uostalom, ustav valjda pišu „vodeći ljudi državne politike“. Da su takvi ljudi bili na strani onoga što je zastupao Crnogorski PEN centar, zasigurno bi crnogorski jezik i 1992. godine bio ustavno definisan kao službeni u Crnoj Gori.

Imenovanje jezika u Crnoj Gori, smatra Pupovac (191), uzrokovalo je „jezične i etničke podjele“. I ne samo to. S pozivom na Glušicu on otkriva i moguću novu podjelu, što je već ranije nagovijestio isticanjem straha od diglosije – „liniju podjele između *novocrnogorskog* (istakao A. Č.) koji služi kao neka vrsta vernakulara države i jezika kojim i dalje govori većina građana Crne Gore neovisno o etničkom pa čak i jezičnom deklariranju. Jer su izgleda i jedno i drugo deklariranje neka vrsta identitetskih ekspresiva“ (191). Što se nacionalnoga i jezičkoga deklarisanja kao segmenta „identitetskih ekspresiva“ tiče, tu je Pupovac u potpunosti u pravu. Time potvrđuje ono što cijelim člankom želi opovrgnuti – da je jezik dio nacionalnoga identiteta. Međutim, ostaje čitaocima dužan objašnjenje u čemu se ogleda razlika između *novocrnogorskoga*, kako ga često nazivaju oni što crnogorski jezik negiraju s pansrpskih pozicija, i jezika kojim i dalje govori većina građana Crne Gore. Koliko je nama poznato, jezičkih razlika između onih što svoj jezik nazivaju crnogorskim i onih (u Crnoj Gori) što negiraju postojanje toga jezika – nema. Dijalektologija crnogorskoga jezika (a jednako tako ni sociolingvistika) ne barata takvim saznanjima. O tome rječito svjedoči podatak da je u Crnoj Gori sasvim obična situacija u kojoj dva rođena brata svoj maternji jezik drugačije nazivaju – jedan kao crnogorski, drugi kao srpski – iako u govoru obojica koriste oblike koje Pupovac naziva *novocrnogorskim*.

Kad govori o radu Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika, Milorad Pupovac to čini iz pozicije sveznajućega pripovjedača. Neupućeni bi čitalac na osnovu njegova članka mogao steći utisak da je Milorad Pupovac prisustvovao i šednicama Savjeta. Tako Pupovac veli: „Rad Savjeta zapao je u teškoće već na pitanju izrade pravopisa. Među onima koji su dolazili na njegove sjednice (trojica nisu dolazila, pa se sastajalo deset njegovih članova) došlo je do raskola. Pet ih je zauzelo jednu, a pet drugu poziciju“ (192). Tu Pupovac zaobilazi javno dostupan podatak – preostala tri člana, za koja naglašava da nijesu dolazila, podržala su Pravopisna načela na kojima je zasnovan Pravopis koji je kasnije usvojen. A jedan od te trojice (prof. dr Milenko A. Perović) kasnije će postati predsjednik Ekspertske komisije za standardizaciju crnogorskoga jezika. No idemo k narednoj Pupovčevoj rečenici koja bi mogla poslužiti kao udžbenički primjer za ilustraciju manipulacijske funkcije jezika: „U prvoj grupi je bio jedan lingvist (kako kaže Glušica – početnik), a ostalo su

bili književnici. U drugoj grupi su bili mahom sveučilišni nastavnici, od čega troje lingvista i jedna profesorica teorije književnosti, te jedan publicist i književni kritičar. Drugu grupu je predvodila Rajka Glušica“ (192). Citirani iskaz mogao je glasiti i ovako: „U prvoj grupi nalazili su se renomirani književnici, istoričari umjetnosti, profesori jezika i književnosti, jedan od utemeljivača novosadske katedre za filozofiju te mladi doktor slavistike koji je sačinio radnu verziju Pravopisa na osnovu Pravopisnih načela koja je prethodno usvojila većina članova Savjeta. Na čelu te grupe bio je predsjednik Savjeta. Drugu grupu činile su dvije doktorice lingvistike, jedna doktorica književnih nauka, jedan anglist i jedan publicist. Na čelu te grupe bila je Rajka Glušica. Zadatak je te grupe bio da pripremi poglavlje o sintaksi i morfologiji crnogorskoga jezika. No nakon što nijesu predali Savjetu svoj dio preuzetoga posla, došlo je do raskola.“ U navedenom iskazu svi su podaci tačni. O tome svjedoči medijska polemika koja se tim povodom vodila. Međutim, Pupovac analizi jezičke situacije u Crnoj Gori pristupa pristrasno, gotovo navijački. Neka o tome posvjedoči sam Pupovac u nastavku: „Što je u tako važnoj stvari i u tako važnom tijelu prouzrokovalo raskol? Jednostavno kazano – prva grupa je htjela da se pristupi jezičnom planiranju crnogorskog standardnog jezika tako kao da taj standard ne postoji u standardnoj osnovi srpskohrvatskog, dok je druga grupa smatrala da standard koji se koristi treba restandardizirati u skladu sa aktualnim crnogorskim standardnojezičnim specifičnostima. Prva grupa zagovara zanemarivanje više od 150 godina zajedničke standardnojezičke prakse...“ (192). Kad se Pupovčevo objašnjenje uzroka raskola u Savjetu uporedi s Pravopisnim načelima, dolazi se do zaključka da je Pupovac u raskolu s faktima – izrazimo se eufemistički. Na temelju čega Pupovac smatra da je prva grupa u standardizaciju crnogorskoga jezika ušla kao da ne postoji zajednička srpskohrvatska standardnojezička tradicija? Na osnovu onoga što se u Pravopisnim načelima te u Pravopisu crnogorskoga jezika može vidjeti, takav Pupovčev stav nije utemeljen na realnim činjenicama. Jer u Pravopisnim načelima se jasno ističe da se neće odstupati od srpskohrvatske jezičke norme osim u slučajevima kad to zahtijeva crnogorska jezička praksa. I još bitnije – cio Pravopis crnogorskoga jezika donosi kao ravnopravne oblike npr. *ded*, *čerati*, *šever* i *djed*, *tjerati*, *sjever*. Je li to zanemarivanje jezičke tradicije iz doba zajedništva? Takođe, kad govori o tome da je druga grupa zastupala stav o potrebi restandardizacije postojećega standarda u skladu s aktuelnim crnogorskim standardnojezičkim specifičnostima, bilo bi očekivano da autor, tim prije što je zauzeo ulogu sveznajućega pripovjedača, ukaže na makar jednu od tih specifičnosti koje druga grupa bijaše naredna standardizovati. Umjesto toga Pupovac nastavlja u prikazanu maniru: „Osim toga, tokom rasprave *unutar Savjeta* (istakao A. Č.) manifestirale su se goleme razlike u raspolaganju

naučnim znanjem o jeziku, naučnim pojmovima poput narodnog, književnog i standardnog jezika, a naročito znanjem razvijenim unutar sociolingvistike, lingvističke discipline najpozvanije za pitanja o kojima je raspravljao Savjet i najpozvanije za odgovore koje je na ta pitanja trebalo naći“ (193). Kako – koliko nam je poznato – do danas nijesu publikovani zapisnici sa šednica Savjeta, ostaće enigma odakle Milorad Pupovac raspolaže tako detaljnim informacijama o radu na sastancima Savjeta.

U poglavlju „Institut i fakultet“ Pupovac nastavlja u maniru propagandiste. „Godine 2008. u sklopu Filozofskog fakulteta Univerziteta Crna Gora u Nikšiću formiran je Studij crnogorskog jezika i južnoslavenske književnosti. Šest godina kasnije, 2014. na Cetinju je osnovan Fakultet za crnogorski jezik i književnost. Na prvom su bili Rajka Glušica i vodeći krug crnogorskih lingvista, a na drugom Adnan Čirgić (istakao A. Č.). Prvi je imao sjedište u Podgorici i Nikšiću, a drugi na Cetinju. Prvi je primao redovna budžetska sredstva za svoj rad, a drugi je dobivao izvanredna sredstva za svoj rast (istakao A. Č.)“ (193). Dok je čekajući potonje dvije decenije da kompletira svoj kvartet iz „kritičke lingvistike“ Pupovac uglavnom apstinirao kao lingvist, citirani odlomak potvrđuje da se za to vrijeme usavršavao kao propagandist. Vješto predstavljajući nikšićku katedru⁹ kao mjesto će obitavaju vodeći crnogorski lingvisti na čelu s Glušicom cetinjskome fakultetu na kome je Adnan Čirgić te prvu ustanovu kao onu što dobija redovna sredstva za rad nasuprot drugoj što prima izvanredna sredstva za rast, Pupovac želi prikriti stvarni saldo jedne i druge ustanove. Kako je nedavno iz štampe izašla opsežna bibliografija o crnogorskome jeziku¹⁰, zainteresovani će čitalac u njoj lako provjeriti istinitost Pupovčeva navoda. Tako će i saznati zašto se Institutu za crnogorski jezik i književnost iz naslova poglavlja gubi svaki pomen u poglavlju (a kojega će se šetiti na str. 196, kad opet s pozivom na Glušicu tvrdi da je ta ustanova osnovana suprotno zakonu).

U istome maniru Pupovac nastavlja u narednome poglavlju o Pravopisu i Ekspertskej grupi. Umjesto da citira Pravopis iz 2010. o kojemu je riječ, on citira pravopisna načela Vojislava P. Nikčevića iz 1993. dovodeći u zabunu čitaoca. Citirajući Glušicu, kaže: „U ovom citatu sadržana je polazišna pozicija dviju autorica i kritika pozicija Adnana Čirgića i prve grupe u Savjetu“ (194). Polazišnu poziciju jedne grupe Savjeta on, dakle, ne traži u javno dostupnome Pravopisu koji je podržala ta grupa, već u iskazima njihovih oponentata. S

⁹ Ostaje nejasno zašto Pupovac izmišlja da nikšićka katedra ima sjedište i u Nikšiću i u Podgorici.

¹⁰ Petar Krivokapić & Nada Drašković, *Crnogorski jezik (1768–2020): bibliografija*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost & Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ Podgorica, Cetinje & Podgorica, 2021.

druge strane, o drugoj grupi piše po modelu „vjerovati na riječ“ budući da ta grupa, kako je rečeno, do danas nije objavila svoju navodnu verziju Pravopisa.

Kad prijeđe na osnivanje Ekspertske komisije za standardizaciju crnogorskoga jezika, Pupovac ističe da je to komisija „u kojoj nema nijednog kvalificiranog stručnjaka za crnogorski jezik (Glušica je naziva 'ekspertska komisija bez eksperata')“ (196). Tu su komisiju činili prof. dr Josip Silić, prof. dr Ljudmila Vasiljeva i prof. dr Milenko A. Perović. Kako bi diskreditovao odluke te komisije, Pupovac joj poriče stručnost jer Silić i Vasiljeva su, kako kaže, profesori hrvatskoga jezika, a Perović profesor filozofije. Ostaje Pupovac čitateljstvu dužan pojašnjenje kako to Silić i Vasiljeva kao profesori hrvatskoga jezika nijesu kvalifikovani za crnogorski jezik kad je sam na više mjesta istakao da je sve to jedan jezik, srpskohrvatski. Još je teže shvatiti kako mu Silić i Vasiljeva, kao slavisti, nijesu kvalifikovani za posao standardizacije crnogorskoga jezika dok, na istoj toj strani (196), za anglista Igora Lakića veli da je specijalist za crnogorski jezik (preskačući da pomene da je riječ o anglistu). Ako bi se za postupak selektivnoga iznošenja podataka i moglo naći kakvo-takvo razumijevanje, teško je prihvatiti svjesno pogrešno navođenje podataka kao u slučaju kad, pravdajući Glušičin stav da *ž* nije fonem, navodi da se u Pravopisu fonemska priroda *ž* dokazuje opozitnošću *ženica* : *zjenica*. U Pravopisu crnogorskoga jezika, t. 158,¹¹ jasno se navodi odnos *ženica* : *ženica*, kojim se dokazuje da *ž* jeste fonem.¹² Osim što se pridružuje negiranju fonemske prirode *ž*, Pupovac postavlja još jedno pitanje u kojemu je ključ svih dosadašnjih nastojanja negiranja standardizacije crnogorskoga jezika – bilo da se radi o onima što negiraju i imenovanje jezika bilo da je riječ o onima što ne osporavaju ime jezika ali mu osporavaju sve eventualne razlike u odno-

¹¹ *Pravopis crnogorskoga jezika*, drugo, izmijenjeno izdanje, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica, 2010, str. 54.

¹² I nije to jedino mjesto đe Pupovac crnogorski pravopis ne kritikuje spram onoga što u njemu zbilja piše no spram onoga što mu Glušica pripisuje. Tako recimo (198) navodi oblike *čelina* (<čjelina), *čelivati* (<čjelivati) iako ih u Pravopisu nema. Ili recimo kad kritikuje upotrebu termina *nezvučni* umjesto *bezvučni* po ugledu na „novohrvatski“ (203), da bi dokazao da je crnogorska standardnojezička norma nastala pod uticajem hrvatske (kako bi se, razumije se, razlikovala od srpske), Pupovac veli: „Isto se dogodilo s crnogorskim terminom *jotovanje*, koji je zamijenjen novohrvatskim terminom *jotacija*, *jotirati*, *jotiran*.“ Ako se može uzeti kao metodološki propust to što Pupovac ne spominje da se *jotacija* (umjesto *jotovanje*) koristi po ugledu na termine *palatalizacija*, *sibilarizacija* i sl., kako shvatiti to da se Pupovac poziva na navodne termine *jotirati*, *jotiran* ako ih u Gramatici crnogorskoga jezika nema? Takvi mu domišljeni primjeri u nedostatku dovoljno stvarnih trebaju da široko potvrdi svoj stav: „inače razvijena tankočutnost na i najmanju jezičnu razliku hrvatskog u odnosu prema drugim standardnim jezicima novoštokavskog (ili hrvatskosrpskog), kao da je ovdje nestala, a crnogorska osjetljivost na tuđi jezični hegemonizam ovdje kao da mukom zamuče“ (203).

su na normu dogovorenu 1954. u Novome Sadu: zašto su u crnogorski standardni jezik uvedena dva „nova“ fonema? Na to pitanje, smatra on, odgovor zagovornici restandardizacije (spram revernakularizacije) nijesu dobili (197). „Adnan Čirgić, koji je u međuvremenu od direktora Instituta za crnogorski jezik i književnost postao dekan *Fakulteta za crnogorski jezik i književnost*, na to pitanje odgovara ovako: A savremeni otpori tome standardu zapravo su još jedan dokaz da je jezik, posebno standardni jezik, jedan od najbitnijih vidova identiteta, pa je kampanja protiv standarda motivisana neprihvatanjem ideje o *posebnosti savremenog državnog identiteta*“ (197). Da. Upravo tako. A da nije tako, niti bi Glušica objavila knjigu o crnogorskome jezičkom nacionalizmu niti bi Pupovac pisao članak povodom te knjige. Crnogorski jezik standardizovan je ne kao jezik nacionalnih Crnogoraca no kao jezik građana Crne Gore i on kao takav jeste dio identiteta Crne Gore kao građanske države. A što u citiranome odlomku autora ovih redaka vidi Pupovac – puštimo Pupovca da prozbori: „Odgovor koji Čirgić daje Glušici nije samo način suzbijanja znanstvene rasprave (a što nesumnjivo jeste) i ne predstavlja samo 'zastrašivanje lingvista' i njihovo proglašavanje 'državnim neprijateljima', već dvije vrste performativnosti, s dvije vrste ilokucijske snage ili moći. Glušičini iskazi svoju performativnu, ilokucijsku snagu imaju u naučnoj spoznaji *kakav jest crnogorski jezik* (što bi kao takav trebao i ostati). Čirgićevi iskazi svoju performativnu snagu imaju u tome kakav je crnogorski jezik eventualno bio, a zapravo *kakav mora biti*. Drugim riječima, Glušičini iskazi spadaju među asertivne govorne radnje, a Čirgićevi među direktivne, i to *identitetske direktive* koji govore proklamiranim vernakularom države“ (198). Sapienti sat.

Kad je Vojislava P. Nikčevića (koji je umro i prije no je Vlada Crne Gore formirala Savjet za standardizaciju crnogorskoga jezika) i autora ovih redova prikazao kao lingviste anahronih shvatanja, sklone nacionalističkim pogledima na jezik, kad ih je dakle diskreditovao – da ne rečemo dehumanizirao, Pupovac nastavlja: „U slučaju *Pravopisa* autorima (Silić, Vasiljeva, a kasnije i Čirgić) je posao bio da od pravopisnih načela V. P. Nikčevića i A. Čirgića razviju i oprimjere pravila koja bi važila za pisanje na crnogorskom“ (199). Ostaće nejasno na čemu Pupovac bazira tu tvrdnju. Prvo, i površnim uvidom u impresum *Pravopisa* videće se da na njemu nijesu potpisani autori (baš kao ni na onome srpskohrvatskom iz 1960). Drugo, Ekspertska komisija (čiji su Silić i Vasiljeva bili članovi, a Perović predsjednik) nije imala zadatak da razvije i oprimjeri pravila, već da arbitrira u sporu koji je izbio između dvije grupe članova Savjeta (budući da ministar prosvjete, suprotno onome kako to Pupovac predstavlja, nije htio arbitrirati u tome sporu uprkos činjenici što je na jednoj strani (onoj koju on pokušava osporiti) bilo osam članova Savjeta spram pet ostalih) i od postojećega materijala sačini *Pravopis* i *Gramatiku*. To

je vrlo jasno izloženo u predgovoru Ekspertske komisije.¹³ I treće – otkud Pupovcu podatak da je ta komisija radila na nekakvim načelima V. P. Nikčevića i A. Čirgića ako se zna da je Savjet usvojio *svoja* pravopisna načela koja su bila polazište za dalji rad?

Aktuelni crnogorski jezički standard Pupovac nastoji prikazati neodrživim samim po sebi jer „u slučaju pravopisa radikalno su izmijenili fonološki sistem crnogorskog uvodeći dva fonema (*ś* i *ž*), a u slučaju gramatike su radikalno takav crnogorski fonološki sistem adaptirali na gramatiku hrvatskog jezika. I tako je Crna Gora dobila dva važna priručnika s kojima su naučno posvjedočena i politički/administrativno ozvaničena autohtonost i autonomnost crnogorskog jezika“ (199–200). Neupućeni u crnogorske jezičke prilike mogao bi pomisliti da je ta norma radikalno (i nasilno, razumije se) izmijenjena uvođenjem nekih osobina koje su odlika istorije crnogorskoga jezika, poput recimo poluglasnika. No te izmjene radikalne su u onoj mjeri u kojoj je srpskohrvatska norma pravila radikalan otklon od njih – uprkos tome što su bila prepoznatljivo obilježje crnogorskoga jezika i što su kao takva ostala do danas. Da bi pokazao kako je naučno neutemeljeno bilo foneme *ś* i *ž* uvoditi u standard, Pupovac – opet s pozivom na Glušicu – iznosi „materijalnu grešku“ koja se opisa tih fonema tiče: „pogrešna je tvrdnja, koja se nalazi u dijelu gramatike o morfonologiji crnogorskog jezika, da 'bilo koji konsonant koji se nađe u kontaktu (u okviru jedne riječi) s konsonantom koji mu je suprotan po zvučnosti prelazi u svoj parnjak' (39, prema Glušica 147). Za cijeli projekt crnogorske fonologije, a time i za cijeli projekt crnogorskog jezika kako ga razvijaju Čirgić i država, Glušica dokazuje pogrešnost ovakve tvrdnje na primjeru dvaju novih glasova: 'postoje glasovi koji iako dođu u kontakt sa suglasnikom različitim po zvučnosti, ne prelaze u svoj parnjak. Takvi su i u standard novouvedeni konsonanti *ś* i *ž* za koje ne postoje primjeri da mogu preći jedan u drugi ni pod kojim uslovima“ (200–201). Što je međutim netačno i pogrešno u citiranoj tvrdnji iz Gramatike crnogorskoga jezika Pupovac ne navodi. Ako je ta tvrdnja netačna, očekivalo bi se da se primjerima to potvrdi. Upućivanjem na Glušićinu argumentaciju da nije potvrđena alternacija *ś* – *ž* ne ilustruje se taj stav jer je alternacije *ś* – *ž* nema ne zato što u dodiru s konsonantima suprotnim po zvučnosti oni ne mijenjaju svoju zvučnost, nego zato što taj dodir u crnogorskome jeziku nije posvjedočen. I iza jednoga i drugoga javljaju se samo vokali ili po zvučnosti srodni konsonanti, a *ś* se javlja i u finalnome položaju u riječi. Da li to što se iza *ś* i *ž* nikad ne javlja konsonant suprotan im po zvučnosti znači da je stav o alternaciji suglasnika po zvučnosti

¹³ *Pravopis crnogorskoga jezika*, drugo, izmijenjeno izdanje, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica, 2010, str. 9–11.

netačan? Ne. To samo znači da se ni Milorad Pupovac, kao ni mnogi prije njega, ne libi posegnuti za falsifikatima u cilju negiranja utemeljenosti crnogorskoga jezičkog standarda.

Nakon što je hrvatski standardni jezik okarakterisan kao *novohrvatski* uz ne na jednome mjestu istaknuto mišljenje o nastojanju hrvatskih lingvista da standardizuju jezik tako da se on što više razlikuje od ostalih štokavskih standardnih jezika, Milorad Pupovac Gramatiku crnogorskoga jezika nastoji prikazati kao prevedenu Gramatiku hrvatskoga jezika, osobito njezin dio o sintaksi. Radi ilustracije toga stava donosi uporedo primjere iz jedne i druge, npr. *Slušaju glazbu.* – *Slušaju muziku.* Zanimljivo, Pupovac koji zastupa stav da su štokavski jezici zapravo jedan jezik (na str. 202 naziva ga *južnoslavenskim*) čudi se otkud toliko sličnosti između hrvatske i crnogorske gramatike. U nastojanju da Gramatiku crnogorskoga jezika gotovo prikaže kao plagijat Gramatike hrvatskoga jezika, Pupovac kao da svjesno želi zamagliti činjenicu da je njihova sličnost (i podudarnost) uslovljena prije svega dvama faktorima. Prvo, autor dijela o sintaksi i u jednoj i u drugoj gramatici isti je – Ivo Pranjković. Odatle i očekivane sličnosti između ta dva djela. Drugo, i hrvatska i crnogorska gramatike štokavske su gramatike. Objašnjava li to objektivne sličnosti između jedne i druge? A zašto je baš Ivo Pranjković autor toga dijela crnogorske gramatike, Pupovac je mogao saznati da mu je zbilja bio cilj saznati uzroke rascjepa Savjeta za standardizaciju crnogorskoga jezika umjesto što neskriveno zauzima stranu jedne grupe Savjeta, i to one što je zastupala – baš kao i Pupovac – tradicionalistički stav da je srpskohrvatska jezička norma jednom za vazda (odozgo, poput Mojsijevih tablica) data i da se u nju ne smije dirati, osobito ne „radikalno“.

Zanimljivo, dok s jedne strane kritikuje crnogorski standard zbog razlika u odnosu na srpskohrvatski, Pupovac s druge strane ističe Glušićino nastojanje da između hrvatske i crnogorske gramatike potraži „ono u čemu nisu različite, a trebale bi biti“ (202). Tako navodi: „u crnogorskoj sintaksi široko je rasprostranjeno nerazlikovanje između 'lokativa/instrumentala uz glagole u mirovanju i akuzativa uz glagole kretanja tipa *Živim u Nikšić*, *Idem u Nikšić*, *Stigoh pred kuću*, *Stigoh pred kućom*“ (202–203). Istina je, ta je pojava široko rasprostranjena i bitna je razlikovna crta crnogorskih govora u odnosu na većinu štokavskih. No ona nije postala dio standarda baš zbog uticaja koji je na jezik u službenoj komunikaciji imala srpskohrvatska norma u doba jugoslovenskoga državnog zajedništva. Takav smo postupak smatrali odveć radikalnim raskidom s uspostavljenom govornom i pisanom praksom, te je pojava o kojoj je riječ ostala i dalje dijalekatsko obilježje crnogorskoga jezika. S metodološkoga aspekta međutim ne samo da je zanimljivo no je i vrlo ilustrativno Pupovčevo isticanje izostanka te pojave iz crnogorskoga standarda. Kad se to

uporedi sa stavom o proširenju standardnoga crnogorskog fonološkog sistema, nameće se pitanje kako to da za Pupovca Glušica nije ekstremni nacionalist kad se zalaže za standardizaciju onih jezičkih specifičnosti koje su suviše radikalnim smatrali i oni što ih Pupovac prikazuje kao nacionaliste? Ili je za Pupovca nacionalizam i razjedinjavanje samo ono što se može dovesti makar u posrednu vezu s Vojislavom P. Nikčevićem, dok su prijedlozi za radikalne izmjene srpskohrvatske norme prihvatljivi kad dolaze iz drugoga tabora? To dakle nije jezičko razjedinjavanje, diglosija, nacionalizam?

Pravo je pitanje kako Milorad Pupovac objašnjava činjenicu da za sprovođenje navodne nacionalističke politike pri standardizaciji crnogorskoga jezika, tj. za revernakularizaciju crnogorskoga jezika, Vlada Crne Gore nije angažovala kojega drugog hrvatskog lingvistu nego baš Josipa Silića i Iva Pranjkovića, za koje bi teško mogao potvrditi da su (bili) nacionalistički nastrojani. Još je upitnije zašto je Pupovac čekao da prođe punih dvanaest godina od Silićeve knjige o naučno-metodološkim osnovama standardizacije crnogorskoga jezika¹⁴ pa da tek onda o njoj progovori. Da je to učinio na vrijeme, makar prvih pet godina po izlasku te knjige, na neke mu je nedoumice mogao odgovoriti sam Silić. Na njegovu konstataciju da „čitalac ni iz te treće knjige iz trilogije (riječ je o pomenutoj Silićevoj knjizi – A. Č.) kojom se trebala zatvoriti osnovna struktura standardnog crnogorskog jezika ne može saznati na osnovi kojih je to naučnih kriterija Crna Gora dobila pravopis i gramatiku“ (206) ipak nećemo odgovarati. Vjerujemo da će Pupovčev čitalac uvidom u Silićevu pomenutu knjigu sam provjeriti istinitost Pupovčevih stavova. Tako će se uvjeriti je li zaista bila „sporna stručnost“, kako to Pupovac tvrdi na str. 206, „onih koji su to rješenje kao stručnjaci ponudili vlasti da ga nametne kao 'najcrnogorskiye'“.

Stavovima Rajke Glušice Pupovac manje-više kroz cio tekst suprotstavlja stavove Vojislava P. Nikčevića implicate stvarajući zabunu kod čitalaca kao da je Nikčević bio član Savjeta za standardizaciju. Navodeći tako dio Nikčevićeva teksta iz 1993. godine, Pupovac veli: „Dok ona (Glušica – A. Č.) zagovara restandardizaciju, koja bi osigurala kontinuitet s njezinim stope-desetogodišnjim trajanjem, Nikčević i njegovi sljedbenici i njihovi inozemni pomagači zagovaraju i provode *revernakularizaciju*. I dok bi restandardizacija osigurala sljedeće dvije stvari: kontinuitet unutarcrnogorskog procesa standardizacije i kontinuitet unutarcrnogorske i crnogorske s drugim narodima zajedničke jezične osnove, revernakularizacijom bi se prekinuo historijski kontinuitet crnogorskog procesa standardizacije i ozbiljno reducirao komu-

¹⁴ Josip Silić, *Crnogorski jezik: naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010.

nikacijski kontinuum unutarcrnogorski kao i komunikacijski kontinuum s drugim narodima zajedničke osnove“ (207). Dakle, za Pupovca, kao i za ostale protivnike standardnojezičke crnogorske norme, nije relevantno to što ta norma odražava stvarno jezičko stanje nego to što se ta norma razlikuje od srpskohrvatske. Takva norma, po njegovu mišljenju, stvorila bi komunikacijske prepreke ne samo između Crnogoraca i drugih štokavaca nego čak i između Crnogoraca samih. Jer ako Crnogorci budu pisali (kao što i govore) *šeme, đed, đevojka, izelica, počera, šever, čedilo* neće ih razumjeti oni što pišu (i govore) *sjeme, djed, djevojka, izjelica, potjera, sjever, cjedilo*? Odisti, ako se za J. Silića, I. Pranjkovića, Lj. Vasiljevu može konstatovati „sporna stručnost“, onda se za Pupovca može reći da mu stručnosti ne fali. Njegov je nalaz, priznajemo, rafinirana nauka. Bilo bi dobro da nam u najavljenome nastavku svoga projekta pojasni kakav je to kontinuitet crnogorskoga procesa standardizacije i koje su to prethodne unutarcrnogorske standardizacije jer, koliko je nama poznato, Crna Gora je službeno prvi put 2008. godine dobila priliku da svoj jezik standardizuje u skladu sa svojim potrebama. U prethodnim standardizacijama, kako smo to ranije istakli, nije učestvovala.

Zanimljivo je da Milorad Pupovac u vrlo opsežnome članku kojim nastoji pokazati da Crnoj Gori zbog njezine nenaučne nacionalističke jezičke politike prijeti stvaranje nepremostive komunikacijske barijere nijednom nije istakao da Pravopis crnogorskoga jezika propisuje dubletna rješenja u slučajevima koji su odraz „radikalnoga raskida“ sa srpskohrvatskim standardom. Razumljivo je da bi isticanje fleksibilnosti crnogorske standardnojezičke norme koja počiva na velikome broju dubletnih rješenja narušilo sliku koju Pupovac gradi kroz cio svoj članak. Za potrebe te slike on citira tekstove Vojislava P. Nikčevića iz 90-ih godina, a zaobilazi javne rasprave koje su pratile standardizaciju crnogorskoga jezika kako u medijima tako i na naučnim skupovima i okruglim stolovima koje je mahom organizovao Institut/Fakultet za crnogorski jezik i književnost. Još je zanimljivije da Pupovac nije ni pomenuo brojne negativne javne reakcije koje je izazvala Glušićina knjiga „kritičke lingvistike“ na kojoj on temelji svoje stavove o crnogorskom jeziku. Posežući više puta za Nikčevićevim stavovima publikovanim 90-ih godina, poput onoga o doseljavanju predaka današnjih Crnogoraca iz Polabla kako bi standardizatore crnogorskoga jezika prikazao kao ekskluziviste, Pupovac pokazuje izvjesnu strast prema stavovima koji su obilježili devedesete godine minuloga stoljeća. Stoga ćemo dopuniti njegova saznanja još jednim citatom iz 90-ih, ovoga puta ne Nikčevićevim nego Rajke Glušice, a riječ je o jednome od zaključaka simpozijuma koji je o jeziku održan u Crnoj Gori, čiji je Glušica bila učesnik: „Ijekavica kao književni standard srpskog jezika u pisanoj i govornoj komunikaciji jedini je stožer koji sabija u jednu cjelinu rasute etničke

djelove jedinstvenog srpskog jezika i ne pretpostavlja bilo kakvo lingvističko i kulturno-istorijsko utemeljenje separativnih književnih jezika po vjerskom ili teritorijalnom principu¹⁵. Taj je zaključak grm u kome leži zec „kritičke lingvistike“ u Crnoj Gori koju Pupovac glorifikuje naspram tobožnjih nacionalističkih shvatanja crnogorskih standardizatora koji smatraju da jezik treba normirati u skladu s uzusom njegovih govornika. Govornici crnogorskoga jezika žive u Crnoj Gori. I spram onoga kako oni govore standardizovan je crnogorski jezik – ravnopravno s praksom koja je u službenoj komunikaciji i jeziku književnosti uspostavljena potonjih sto pedeset godina. Taj je standard rađen prema jeziku koji dolazi „odozdo“ – od govornika. Onaj drugi model za koji se zalaže i Pupovac dolazi „odozgo“ – iz Beograda. Višedecenijske polemike o crnogorskoj kulturnoj baštini (u najširem značenju) pokazale su jednu bezizuzetnu pojavu kad one dolaze od strane srpske elite. Ni na čemu se ne može testirati iskrenost srpske ljevice kao na pitanju Crne Gore i njene kulturne baštine. Da je tako, potvrdio je i Milorad Pupovac.

LITERATURA

- Čirgić, Adnan. „Jezička politika u Crnoj Gori od Njegoša do naših dana“, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost & Matica crnogorska, Podgorica, 2011.
- Čirgić, Adnan. „Jezički unitarizam u novome ruhu (Rajka Glušica, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2020)“, *Croatia et Slavica Iadertina*, XVII/I, Zadar, 2021, str. 426–429.
- Čirgić, Adnan. „Povodom standardizacije crnogorskog jezika“, *Matica*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010, str. 7–48.
- Čirgić, Adnan. „Rekvijem za 'XX vek' (Rajka Glušica, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, XX vek, Beograd, 2020)“, *Lingua Montenegrina*, god. XIII/2, br. 26, Cetinje, 2020, str. 501–514.
- Krivokapić, Petar & Drašković, Nada. *Crnogorski jezik (1768–2020): bibliografija*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost & Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ Podgorica, Cetinje & Podgorica, 2021.
- Nikčević, Milorad. „Knjiga Crnogorski jezik i nacionalizam – Ogledni primjer kulture pljuvanja – I dio“, portal Antena M, dostupno na: <https://www.antenam.net/kultura/166329-knjiga-crno-gorski-jezik-i-nacionalizam-ogledni-primjer-kulture-pljuvanja-i-dio> (pristupljeno: 20. decembra 2022).

¹⁵ *Vaspitanje i obrazovanje*, časopis za pedagošku teoriju i praksu, Podgorica, 1994, str. 129.

- Nikčević, Milorad. „Knjiga Crnogorski jezik i nacionalizam – Ogledni primjer kulture pljuvanja – I dio“, portal Antena M, dostupno na: <https://www.antenam.net/kultura/166329-knjiga-crno-gorski-jezik-i-nacionalizam-ogledni-primjer-kulture-pljuvanja-i-dio> (pristupljeno: 20. decembra 2022).
- *Pravopis crnogorskoga jezika*, drugo, izmijenjeno izdanje, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica, 2010.
- *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska – Matica hrvatska, Novi Sad – Zagreb, 1960.
- Pupovac, Milorad. „Vernakulari država i diskursi nacija: rasprava povodom knjige Rajke Glušice *Crnogorski jezik i nacionalizam*“, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, Vol. 5, No. 2, Zagreb, 2022, str. 175–221.
- Radoman, Aleksandar. „Knjiga iz minuloga v(ij)eka“, *Ars*, god. 36, br. 3/4, Cetinje, 2020, str. 163–170.
- *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika*, knjiga I, A–V, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2016.
- Silić, Josip. *Crnogorski jezik: naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010.
- Šušanj, Jelena. „O zloupotrebama naučnoga diskursa u kritici crnogorske jezičke standardizacije“, *Milorad Nikčević: život i djelo: Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa održanog na Cetinju 8. maja 2022*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2022, str. 185–199.
- Šušanj, Jelena. „Standardni jezik kao poprište manipulacija – prilog jednoj polemici“, *Cetinjski filološki dani III: zbornik radova s međunarodnoga naučnog simpozijuma održanog na Cetinju 2. i 3. septembra 2021*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost & KU Department of Slavic and Eurasian Languages & Literatures, Cetinje, 2022, str. 477–510.
- *Vaspitanje i obrazovanje*, časopis za pedagošku teoriju i praksu, Podgorica, 1994.
- Vujović, Novica. „Crnogorskoj nauci antidoprinos – prikaz knjige: *Crnogorski jezik i nacionalizam*“, *Montenegrin Journal for Social Sciences*, br. 4, Centar za geopolitiku, Nikšić, 2020, str. 199–210.

**MONTENEGRIN LANGUAGE STANDARD IN
MILORAD PUPOVAC'S ANALYSIS**

In this paper, the author analyses the views of Milorad Pupovac published in the paper entitled “Vernakulari država i diskursi nacija: rasprava povodom knjige Rajke Glušice *Crnogorski jezik i nacionalizam*” (*Tragovi*, Zagreb, god. 5, br. 2, 2022, str. 175–221), in which an effort is made to depict the process of Montenegrin language standardisation as the result of nationalist state policy.

Keywords: *Milorad Pupovac, Montenegrin language, standardisation*